

podataka može biti prilika za razjašnjenje vrste materijala koje prikupljamo tijekom terenskog rada. Ne oslanjamo se samo na osobne terenske bilješke i dubinske intervjue. Antropološki podaci često uključuju građu od arhivskog značaja koja može biti korisna ljudima s kojima radimo, kao i nekim našim kolegama. Razmatranje takvih novih normi i ograničenja može nam pomoći da razmislimo što se može dijeliti, s kim i pod kojim okolnostima, te da razjasnimo uvjete rada u istraživačkim timovima, uzimajući u obzir različite statuse članova tima i njihove posljedice. Konačno, pozdravljamo zaključak članka da dijeljenje terenskih bilježaka može biti neugodno i za samog istraživača, što bi se također trebalo smatrati važnim elementom rasprave o dijeljenju podataka.

**Koraljka Kuzman Šlogar**

**Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb**

[orcid.org/0000-0002-7810-0453](https://orcid.org/0000-0002-7810-0453)

[koraljka@ief.hr](mailto:koraljka@ief.hr)

## Otvorena znanost između tehničke izvedivosti i epistemološke zrelosti

Posljednjih desetljeća otvorena znanost ustaljuje se kao skup praksi kroz koje se prepoznaje pomak prema novoj znanstvenoj paradigmi, zasnovanoj na transparentnosti, dostupnosti i mogućnosti ponovne uporabe znanja. U europskom istraživačkom prostoru ona je postala politički i financijski prioritet: otvorenost podataka i publikacija sve se češće postavlja kao uvjet za financiranje projekata, rangiranje institucija i vrednovanje znanstvenog rada. Taj je proces u području umjetnosti i humanistike sustavno pratio i pomogao oblikovati konzorcij DARIAH-EU (Digitalna istraživačka infrastruktura za umjetnost i humanistiku; izgovor: Darija), koji od 2017. godine postupno integrira načela otvorene znanosti u svoju stratešku orijentaciju i djelovanje, osobito kroz zagovaranje etički utemeljene, kontekstualno osjetljive i infrastrukturno podržane otvorenosti (Edmond i Tóth-Czifra 2023). No, takva paradigma ne donosi jednake izazove svim disciplinama. Dok se, primjerice, u prirodnim znanostima otvorenost često promišlja kroz tehnička pitanja standardizacije i reproducibilnosti, u humanistici – osobito u etnologiji i antropologiji – u prvi plan dolaze pitanja odnosa, povjerenja i samog konteksta u kojem podaci nastaju i dobivaju značenje.

U tom smislu želim istaknuti vrijednost teksta Olge Orlić “Otvoreno o otvorenim podacima iz perspektive etnologije i kulturne antropologije”. Autorica jasno i precizno prepoznaje ključne dileme i prijepore koje otvorena znanost donosi u našu disciplinu: konceptualnu neuklopivost “mekih podataka” u modele otvorenosti oblikovane u STEM okvirima, etičke dvojbe oko dijeljenja zapisa koji nastaju u intimnim, povjerljivim odnosima sa sugovornicima te nedovoljnu spremnost struke

da se nosi s infrastrukturnim i administrativnim zahtjevima novih politika znanosti. Njezina analiza i istraživanje provedeno u krugu etnologa i kulturnih antropologa u Hrvatskoj izuzetno su vrijedan doprinos jer ne banaliziraju probleme, niti ih svode na tehničke prepreke, već ih sagledavaju u njihovoj epistemološkoj i etičkoj složenosti.

Kao etnologinja, dijelim autoričin senzibilitet i skepsu, no osjećam potrebu dodatno artikulirati kompleksnost situacije u kojoj se nalazimo. Tekst otvara promišljanja na više međusobno isprepletenih razina, ali želim ponajprije istaknuti sljedeće: otvorenost nije odluka “da ili ne”, nego niz malih, promišljenih koraka – od planiranja pristanka, preko opisivanja i pohrane, do pažljivo uređenog pristupa. Svaki je korak prilika da odmjerimo rizike i koristi, uvažimo volju sugovornika i istodobno podržimo znanstvenu zajednicu. U toj osjetljivoj poziciji između dijeljenja i zadržavanja, između vidljivosti i zaštite, oblikujemo odgovornost za ljude, odnose i priče koje ne pripadaju samo nama nego i našim sugovornicima, odnosno zajednicama iz kojih su potekle.

### Transparentnost i znanstvena odgovornost

Moj pogled na otvorenu znanost oblikuju zapravo tri iskustva: etnološko-istraživačko, koje je uključivalo terenska istraživanja, godine provedene na radnom mjestu voditeljice istraživačkog arhiva (IEF), te iskustvo koordinacije i suradnje s europskom digitalnom istraživačkom infrastrukturom (DARIAH-EU). Prvo me iskustvo naučilo da se podaci formiraju u finim i krhkim nijansama međuljudskih odnosa, drugo da znanje vrijedi samo ako ga očuvamo i prenesemo dalje, a treće da se otvorenost ne može svesti jednostavno na tehniku, jer je to uvijek i osjetljivo etičko pitanje. Zato na ovu temu ne gledam samo iz teorijske nego i iz praktične pozicije, temeljem svakodnevnog rada u kojem se isprepliću znanstvena metodologija i istraživačka etika, arhivska odgovornost i digitalna infrastruktura. Taj trostruki pogled oblikuje i moj komentar: ne želim relativizirati etičke dileme ni jednostrano zagovarati otvoreni pristup, nego propitivati mogućnosti izgradnje prakse upravljanja podacima u etnologiji i kulturnoj antropologiji koja je etički održiva, tehnički izvediva i znanstveno relevantna. Smatram da otvorenost nije gotova formula, nego stalno propitivanje kako djelovati odgovorno – u okvirima znanosti, tehnologije koja nam se nameće u radu i odnosa koje gradimo sa sugovornicima.

U kvalitativnim disciplinama, kao što je Orlić dobro primijetila, otvoreni podaci ne mogu se temeljiti isključivo na FAIR načelima; nužno je ugraditi i etički usmjerene standarde poput CARE modela te graditi infrastrukture koje ne samo da čuvaju podatke već i prepoznaju složenost odnosa, povjerenja i konteksta iz kojih oni proizlaze. Umjesto da nam se otvorena znanost nameće kao birokratski imperativ, uključivanjem te etičke dimenzije možemo je pretvoriti u prostor solidarne i održive znanstvene prakse. U ovom se komentaru osvrćem na uvjete pod kojima je, smatram, otvorenost podataka u kulturnoantropološkom istraživačkom prostoru izvediva i utemeljena: transparentno dokumentirani istraživački procesi, pouzdana institucionalna pohrana i pravedno uređen pristup.

U etnologiji i kulturnoj antropologiji transparentnost nikako ne znači replikaciju rezultata, budući da je svako terensko iskustvo jedinstveno i neponovljivo – u to nema sumnje. Transparentnost ovdje počiva na dokumentiranosti i provjerljivosti procesa: od planiranja i prikupljanja, preko obrade, do pohrane i pristupa, a sve uz metapodatke i bilješke koje omogućuju razumijevanje kako su gradivo oblikovali konkretan odnos i situacija. Takva transparentnost preduvjet je za dobru naknadnu interpretaciju. Ako znamo tko je, kako i u kojim okolnostima oblikovao gradivo, možemo razmjerno procijeniti njegova ograničenja i domete. O tim se elementima unaprijed promišlja u planu upravljanja podacima (PUP, eng. DMP): razinama i vrstama metapodataka, tipovima licenci, moratorijima, procedurama pristupa i modelima ponovne uporabe.

Ali kako osigurati tu transparentnost? Tko će ostaviti te tragove, dokumentirati podatke, pripremiti ih za pohranu, oblikovati metapodatke, pisati dozvole i licence? U mnogim europskim zemljama to obavljaju podatkovni stručnjaci (engl. *data stewards*), no u Hrvatskoj ta uloga nije još dovoljno prepoznata ni institucionalizirana pa odgovornost često pada na same istraživače. Riječ je, pak, o “nevidljivom radu” bez kojega podaci ne mogu zaživjeti u otvorenoj znanosti, a koji naš sustav akademskog vrednovanja još uvijek ne priznaje kao znanstveni doprinos.<sup>5</sup>

### Arhiviranje i otvaranje istraživačkih podataka

Potpisujem autoričin jasan stav da je pokušaj univerzalne primjene načela otvorene znanosti – osobito u pogledu dijeljenja tzv. sirovih podataka – u kvalitativnim disciplinama konceptualno, metodološki i etički problematičan. U etnologiji i kulturnoj antropologiji podaci nisu neutralni zapisi, već rezultat situiranih, tjelesnih i afektivnih susreta koji se ne mogu svesti na tehničke formate niti uklopiti u univerzalne standarde. U tom smislu, u etnologiji zapravo ni ne postoji “sirov” podatak u strogom smislu riječi – svaki je zapis već oblikovan kroz odnos, metodu, kontekst i povjerenje. Stoga arhiviranje nije puko tehničko spremanje datoteka, nego interpretativna praksa s etičkim posljedicama. Pritom se legitimno otvara pitanje: kako uopće arhivirati emocionalno nabijene i relacijski strukturirane zapise, a da se ne izgubi njihovo značenje – i pod kojim uvjetima takav prijenos ostaje vjerodostojan?

Umjesto univerzalne standardizacije, unutar DARIAH-ove zajednice istaknuta je potreba za kontekstualnim pristupom metapodacima, koji čuva informacije o kontekstu nastanka, provenijenciji i naknadnim intervencijama nad građom (Tóth-Czifra 2019). Pristup podacima uređuje se kroz razine dostupnosti, vremenske odgode i dogovorena pravila, dok etički aspekti nisu naknadno dodani, već integrirani u infrastrukturu i protokole djelovanja od samog početka.

---

<sup>5</sup> Zato su aktivnosti i unutar DARIAH-a sve usmjerenije prema reformi sustava vrednovanja. U pozicijskom radu “The Role of Research Infrastructures in the Research Assessment Reform” (Tasovac et al. 2023: 3) naglašava se da rad na podacima treba biti prepoznat i sustavno vrednovan u postupcima zapošljavanja i napredovanja, ravnopravno s tradicionalnim publikacijama – uključujući podatkovne skupove, softver i druge nenarativne ishode istraživanja. U suprotnom, otvorena znanost postaje teret, a ne prilika, osobito u disciplinama poput etnologije i kulturne antropologije.

Međutim, kada se ovakvi podaci pokušaju standardizirati za repozitorije ili otvorene sustave, može doći do redukcije konteksta i značenja. Erzsébet Tóth-Czifra (2019) s pravom upozorava da tzv. FAIR-ifikacija – nepažljivo provedena – može nehotice ukalupiti humanističko gradivo prema STEM normama. Poseban izazov predstavljaju tzv. meki podaci, o kojima piše Orlić: tišine, afektivne geste, pogledi, nelagoda – ono što ostaje između riječi. Takvi zapisi nose znanje koje je utjelovljeno u doživljaju istraživača, situirano u konkretnom prostoru, vremenu i uvjetima nastanka te proizvedeno u međuodnosima sudionika. Zato ga nije moguće izdvojiti iz okolnosti koje su ga oblikovale. No, ne bih rekla da je rješenje u odbacivanju standardizacije, već u njezinoj pažljivo prilagođenoj primjeni, koja uzima u obzir specifične okolnosti nastanka i osjetljivost gradiva. Zbog toga se FAIR, koji osigurava ključne tehničke preduvjete za održivo upravljanje podacima (v. Wilkinson et al. 2016), treba dopuniti CARE načelima, koja u prvi plan stavljaju kolektivnu korist, autoritet nad podacima, odgovornost i etiku (odnosa) (Carroll et al. 2020: 1–2, 5). U kombinaciji s etikom “ugrađenom u postupak” i kontekstualnim metapodacima, dobivamo operativni okvir otvorenosti usklađen s osjetljivošću građe i obvezama prema sudionicima. Time otvorenost prestaje biti deklarativna i postaje operativna – mjerljiva, odgovorna i provediva u praksi.

\*\*\*

Rasprave o otvorenim podacima često zanemaruju pitanje pohrane i odgovornosti: gdje se gradivo nalazi i tko za njega skrbi? Kada govorim o pohrani, ne mislim na puki tehnički čin spremanja datoteka, već na dugoročni, stručno vođen i politikama usmjeren proces. Važno je pritom razlikovati opću pohranu – primjerice na osobnim računalima, USB-ovima ili oblaknim servisima – od arhiviranja, koje podrazumijeva institucionalnu, sustavnu i dokumentiranu brigu o gradivu. Arhiviranje uključuje metapodatke, protokole pristupa, etičku evaluaciju i trajnu dostupnost, a odgovornost za očuvanje znanja prelazi s pojedinca na ustanovu. Tek kroz takvo arhiviranje zapisi dobivaju kontekst i znanstvenu vrijednost – ne mislim pritom toliko na samu provjerljivost, koliko na korisnost za buduće generacije istraživača.<sup>6</sup>

Radeći u istraživačkom arhivu, primijetila sam kako se od početka 2000-ih – s pojavom digitalnih snimača, pametnih telefona i lako dostupne osobne opreme za terenski rad – količina sustavno pohranjene građe u instituciji osjetno smanjila. Iako je digitalizacija otvorila brojne mogućnosti za očuvanje i dostupnost, paradoksalno je pridonijela i fragmentaciji istraživačke dokumentacije. Materijali su se sve češće počeli spremati na osobna računala, privatne servere ili “oblake”, dakle bez dugoročnih strategija i izvan institucionalnih okvira, pa je pitanje tko dugoročno brine o podacima i njihovu pristupu ostajalo otvoreno.

<sup>6</sup> U konačnici, to gradivo ne koristi isključivo znanstvenicima. Za pregled tipologija korisnika i primjera uporabe arhiviranih zapisa v. Kuzman Šlogar, Koraljka, Anamarija Žugić Borić i Antonia Hladilo Duspara. 2023. “Arhivi i korisnici. Primjer odjela dokumentacije Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu”. *Arhivski vjesnik* 66/1: 65–95.

Jednim dijelom razlog tome može biti nedostatak infrastrukture, institucionalne podrške i jasnih procedura, ali dijelom je razlog svakako i rastuća osjetljivost tema i etičkih dvojbi (na što upućuju i odgovori u anketi koju je provela Orlić). Činjenica jest da su se istraživačke teme promijenile. Nekadašnja "saboračka" etnologija dominantno je bilježila pjesme, običaje, plesove i druge oblike kolektivne prakse, dok se suvremena etnologija i kulturna antropologija bave intimnijim, osobnijim i društveno osjetljivijim temama, kao što su iskustva migracija, marginalizacija, siromaštvo ili seksualnost. Stoga pohranu valja osmisliti tako da omogućuje zaštitu osjetljivih podataka uz jasno utvrđena ovlaštenja pristupa, nadzorne odbore i etičke protokole. Pri predaji gradiva potrebno je promišljeno razmotriti osjetljivost i moguće posljedice po sugovornike, zajednice i istraživače te na toj osnovi odrediti razine pristupa i eventualna ograničenja. Sustavno arhiviranje podataka, u svakom slučaju, ne bi trebalo biti iznimka, već sastavni dio znanstvene odgovornosti – odgovornost da znanje koje stvaramo bude dostupno i korisno – i sada i ubuduće.<sup>7</sup>

### Otvorena znanost kao odgovornost, a ne imperativ

Potpuno podržavam stajalište Orlić da je otvaranje metapodataka nužan preduvjet znanstvene transparentnosti. Oni omogućuju osnovnu vidljivost gradiva – informaciju o postojanju, lokaciji i uvjetima pristupa, čak i kad sadržaj nije otvoren. No vjerujem da možemo i trebamo učiniti i korak dalje. Transparentnost ne završava s vidljivošću, već zahtijeva i odgovornu infrastrukturu pohrane. Ako su zapisi pohranjeni na osobnim računalima, izvan institucionalnih okvira, transparentnost će biti formalno zadovoljena, ali znanstveno neučinkovita. Tko će, osim samog istraživača, moći pristupiti tim zapisima? K tome, nije rijetkost da istraživač ostane bez pristupa vlastitim podacima i radovima: slučajno ih izbriše, zagubi ili ostanu zaglavljani na oštećenom računalnom disku. Uz vidljive metapodatke, smatram da je stoga potrebno osigurati i institucionalnu pohranu izvornika, s jasnim pravilima pristupa. Time se postiže ono što privatna pohrana ne može: trajna čuvanost gradiva, održiva migracija formata, stabilna identifikacija putem trajnih identifikatora te transparentno i odgovorno upravljanje korisničkim pristupom.

Kao istraživači često nismo svjesni da vrijednost prikupljenih zapisa može biti daleko veća od njihove prvotne, izvorne namjene. Ako ih pravilno i institucionalno pohranimo, ti etnografski zapisi koji su nam jednom već poslužili za analizu, interpretaciju i publiciranje istraživačkih radova mogu s vremenom postati temelj za sasvim nova istraživačka pitanja: od jezičnih promjena i diskurzivnih obrazaca do društvenih normi, rodnih uloga, svakodnevice, materijalne kulture ili migracijskih

<sup>7</sup> Istraživački arhiv, poput Odjela dokumentacije Instituta za etnologiju i folkloristiku, primjer je pozitivne prakse gdje se prikupljena građa pohranjuje sustavno, klasificira, katalogizira i koristi prema jasno definiranim pravilima. Pristup je moguć gotovo isključivo u znanstvene svrhe (i za druge, ali uz isključivo odobrenje autora), a odluke o korištenju donose se uzimajući u obzir osjetljivost sadržaja, razinu pristanka, metodološki kontekst i odnos između istraživača, institucije i zajednice. Ovakav model potvrđuje da je moguće istodobno štiti sugovornike, poštivati kontekst i omogućiti da terenski podaci nastave živjeti u znanstvenom prostoru – ne kao "izdaja povjerenja", nego kao odgovorno sačuvano znanstveno i kulturno nasljeđe.

kretanja. I ne samo etnologizima, jedan te isti zapis može poslužiti i drugim društveno-humanističkim disciplinama kao čvrst oslonac za usporedne i longitudinalne studije. S vremenskim odmakom, isti zapis može postati referentna točka za nova istraživanja i pitanja. Dakle, neponovljivost etnografskog susreta ovdje nije prepreka, nego dodatni razlog za sustavno čuvanje gradiva.

Želim istaknuti još jedan aspekt koji se u raspravama o arhiviranju često zanemaruje, ali ga Orlić s pravom prepoznaje: nevoljkost samih istraživača da institucionalno pohrane vlastite zapise. U snimkama intervjuja koje arhiviramo ne bilježe se samo tuđe priče već i naši glasovi – pogreške, digresije, šale – trenuci koji nastaju u pokušaju stvaranja povjerenja i povezivanja sa sugovornicima. Ta autoizloženost često izaziva nelagodu, pa i otpor prema arhiviranju, jer nas suočava s pitanjem: što će budući istraživači čuti o nama? No ovdje moram podsjetiti na iskustvo koje mnogi od nas imaju: kao istraživači koji posežemo za arhivskim gradivom, znamo koliko snimke iz prošlosti mogu biti i orijentir i poticaj. Slušajući terenske snimke Maje Bošković-Stulli, Jerka Bezića i drugih, čujemo ne samo sugovornike nego i istraživače: način na koji razmišljaju, reagiraju i iz razgovora grade odnos. Takve snimke nisu običan zapis, nego i uvid u istraživačku praksu. Služe nam za pripremu terena, usporedna čitanja i nova tumačenja, pa bi zadržavanje toga znanja samo za sebe bilo i neetično i protuproduktivno. Mišljenja sam da trebamo svjesno prigušiti onu našu profesionalnu taštinu: dugoročna vrijednost gradiva, rekla bih, nadilazi naše opravdane nelagode. Hoće li netko desetljećima nakon nas čuti naš glas na snimci manje je važno od činjenice da ostavljamo neponovljive empirijske tragove u nasljeđe. U konačnici, takvi dokumenti ne moraju biti ni arhivirani ni objavljeni neselektivno: moguće ih je prethodno editirati, zaštititi i klasificirati, pri čemu se zadržavaju ključne informacije, dok se osigurava dostojanstvo i integritet sudionika – i sugovornika i istraživača.

Jedna od mogućnosti je i pohrana transkripata – iako često nepotpuni i lišeni bogatstva konteksta koje pružaju snimke, ipak su bolji nego da zapisi uopće ne postoje. No, ni to mnogima nije prihvatljivo rješenje – pritom razlog nije uvijek nedostatak vremena, već često i nedostatak volje. Nerijetko se javlja, ne sasvim opravdan, strah od “krađe” podataka, a taj je strah jedan od razloga što se ne pohranjuju ni fotografije, video ni drugi oblici zapisa. Kao istraživači, razumljivo je da smo duboko vezani uz vlastite materijale – u njih je uloženo mnogo truda, znanja, metodoloških odluka i osobnog angažmana. Zato ideja da ih netko drugi koristi može izazvati nelagodu. No, važno je znati da danas postoji niz mehanizama koji štite istraživački rad. Podaci se mogu pohraniti u arhivu ili repozitoriju uz vremensku odgodu dostupnosti ili uz ograničenja korištenja, a etički okvir citiranja i atribucije sve je jasnije definiran. Baš kao i znanstveni radovi, i istraživački podaci su citabilni – s jasno navedenim autorima i trajnim identifikatorima (signaturama). Odgovorno korištenje podataka temelji se na pravilima navođenja izvora, ne na prešutnom prisvajanju. Drugim riječima, kada netko koristi naše podatke, to ne znači da smo izgubili kontrolu nad njima – naprotiv, to može značiti veću vidljivost, vrednovanje i prepoznavanje našeg rada.

Naravno, podaci se danas ne mogu koristiti ni dijeliti bez odobrenja sugovornika. Njihova suglasnost, odnosno odluka što žele podijeliti, u kojem obliku i pod kojim

uvjetima, temeljna je i neupitna etička (i pravna) postavka. Bez takvog okvira rasprave o otvorenosti u humanističkom istraživanju nemaju smisla. Suglasnost se, međutim, ne može svesti na jedan potpis na početku terenskog rada. Riječ je o procesu koji traje kroz cijeli životni ciklus podataka: od prikupljanja i transkripcije, preko pohrane i dijeljenja, do naknadnih analiza i interpretacija. Etnografski zapisi nisu neutralni “podaci”, nego tragovi odnosa, pa njihovo korištenje povlači odgovornost prema osobama i kontekstima iz kojih su proizašli. U tom okviru suglasnost podrazumijeva mogućnost revizije i povlačenja, transparentno bilježenje promjena (verzije pristanka), jasno definirane režime pristupa i praćenje načina ponovne uporabe. Tek kad je tako zamišljena i dokumentirana, suglasnost prestaje biti puka formalnost i postaje alat povjerenja i zajedničke odgovornosti. No, da bi takva praksa bila izvediva, nužna je stručna podrška: jasno napisani obrasci i smjernice, savjetovanje s osobama zaduženima za zaštitu podataka (GDPR) i/ili podatkovnim stručnjacima (engl. *data stewards*), te osnovna obuka istraživača za etičko upravljanje podacima.<sup>8</sup>

Naposljetku, prije potpisivanja suglasnosti smatram važnim sugovornike jasno upoznati s time da su sunositelji znanja i sustvaratelji znanstvenog nasljeđa. Takvo priznavanje njihove uloge često povećava spremnost da odobre deponiranje gradiva, čak i kada ono uključuje precizno definirana i restriktivna pravila daljnje uporabe. To doista traži dodatni angažman istraživača u fazi objašnjavanja i razgovora, ali je najbolji način za smanjivanje nelagode i straha od davanja privole.

Za kraj

Jasno mi je koliko je put do odgovorne otvorenosti u našoj disciplini zamršen: premalo vremena, puno administracije, neujednačena infrastruktura i stalne dvojbe oko prava i etike. Uz to, rad na podacima rijetko se doista vrednuje, iako bez toga ne možemo u potpunosti pridonijeti otvorenoj znanosti. Napokon, etnografski rad nosi afektivnu dimenziju: koliko god nastojali djelovati u skladu s profesionalnim standardima, povjerenje, nelagoda i odgovornosti prema sugovornicima oblikuju naše odluke o dijeljenju i ograničavanju pristupa. Zato dijeljenje podataka u etnologiji i kulturnoj antropologiji nije puki tehnički zadatak, nego složen etičko-epistemološki posao.

Ako se primijeni bez razumijevanja specifičnosti discipline, otvorena znanost može lako skliznuti u oblik administrativne prisile, a ne poticaja za odgovornu diseminaciju znanja. No, ako je shvatimo kao poziv na kolektivnu brigu za znanje – ne samo ono koje proizvodimo u obliku izlaganja, članaka i knjiga već i ono koje pohranjujemo, dijelimo i ostavljamo budućim generacijama u obliku podataka – tada ona postaje čin znanstvene solidarnosti, a ne nešto što nam je prisilno nametnuto.

---

<sup>8</sup> Na tragu ideje zajedničke odgovornosti javila se potreba za infrastrukturnim rješenjem koje podupire etičku praksu u istraživanju. Kao voditeljica dokumentacijskog odjela često sam uočavala nesigurnost kolega pri pripremi obrazaca pristanka. U okviru DARIAH-ove radne skupine ELDAH (Ethics and Legality in the Digital Arts and Humanities) pokrenuli smo stoga razvoj Consent Form Wizarda (CFW) – digitalnog vodiča kroz proces pristanka. Alat pomaže istraživačima oblikovati i dokumentirati suglasnost, prilagoditi je različitim kontekstima te uskladiti s pravnim standardima (GDPR), a postoji mogućnost daljnjih nadogradnji i razvoja novih scenarija (<https://consent.dariah.eu/>).

Ključno pitanje zato nije “za ili protiv”, nego kako otvoriti: pod kojim uvjetima i uz koje vrijednosti. Taj odgovor ne može doći samo “odozgo”, iz politika znanosti, nego iz naše zajednice: iz vlastite samorefleksije, naših ustaljenih praksi, etičkih kriterija i stvarnih infrastrukturnih mogućnosti. Etika i otvorenost nisu suprotnosti. “Otvoreno koliko je moguće, zatvoreno koliko je potrebno” u praksi znači planiranje, kontekstualizaciju i jasne mehanizme upravljanja pristupom (razine pristupa, vremenska ograničenja, licenciranje). Na tome se gradi promišljena i održiva otvorenost, uz priznanje da je i rad na pripremi i objavi podataka sam po sebi vrijedan znanstveni doprinos.

Iz te perspektive, otvorena znanost nije samo pitanje pristupa nego i brige: tko doista čuva podatke, priprema ih za buduću uporabu, dokumentira i štiti? Dok god ta pitanja nisu ugrađena u institucionalne sustave (kriterije vrednovanja, napredovanja i financiranja), otvorenost ostaje privilegij onih koji imaju resurse, a svima drugima dodatna obveza. Zato su infrastrukture poput DARIAH-a važne: ne samo kao tehnološke platforme, nego kao zajednički prostori kolektivnog promišljanja – mjesta gdje se artikuliraju vrijednosti, oblikuju modeli suradnje i osmišljavaju etički održive prakse dijeljenja znanja.

Otvorena znanost u humanistici mora biti situirana, refleksivna i iterativna, kao i sam etnografski proces. U takvom okviru otvoreni podaci postaju trajno istraživačko dobro pod odgovornim upravljanjem, a mi s mirnom savješću možemo reći da nismo samo proizveli znanje, nego smo skrbili o njegovoj trajnosti, cjelovitosti i smisljenoj budućoj uporabi.

U ovom osvrtu namjerno ne ulazim u komentiranje nedavno objavljenog Hrvatskog plana za otvorenu znanost, kao ni u pitanja koja otvara ubrzana ekspanzija umjetne inteligencije; zbog njihove složenosti tim se temama treba posvetiti zaseban rad. Zato zaključujem iz vlastitog polazišta: otvoreni podaci u humanistici imaju smisla samo ako počivaju na brizi za sugovornike te na sustavnoj i odgovornoj pohrani.

**Lidija Nikočević**

**Umirovljenica**

orcid.org/0009-0002-6254-2115

lnikocevic@gmail.com

## Etnografski muzeji i izazovi otvorenog pristupa

Otvorenost i inkluzivnost muzeja odlike su i karakteristike razvojnog smjera koji se očekuje od takvih institucija, kao dijela njihove društvene uloge i odgovornosti. Osobito u Hrvatskoj, to su dobrodošle tendencije, s obzirom na to da su mnogi muzeji još donedavno bili prilično okrenuti sami sebi. Rezultat je to procesa demokratizacije društva te novih definicija misije muzeja, u kojima se naglašava održivost, pristupačnost i participativnost. Time muzeji iskazuju i potvrđuju svoju ulogu u društvu.